

Osmanlı Maliye Sisteminde Hıızır Vergisi

Swine Tax in the Ottoman Public Finance System

Dr. Öğr. Üyesi Şahin YEŞİLYURT ¹

Öz

Bu çalışma Osmanlı maliyesinde uygulanmış olan hıızır vergisinin tahsil edilmesinin dayanakları ve verginin uygulanması esnasında tecrübe edilen olayları arşiv belgeleri vasıtasıyla incelemektedir. Hıızırın beslenmesi, ticaretinin yapılması ve tüketilmesi Müslümanlara yasak olmasına karşın, Osmanlı idaresi altında gayrimüslimlerin de yaşamasından ötürü gayrimüslimler tarafından beslenen ve ticareti yapılan hıızırlar üzerinden vergi alınmıştır. Ayrıca literatürde yaygın olarak bilinen hıızır vergisine ilaveten, Osmanlı maliye sisteminde hıızır üzerinden örneğin resm-i bojik gibi farklı vergiler de alınmıştır. Osmanlı tarihi açısından hıızır vergisi, genel itibarıyla sembolik bir anlam taşımıştır. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zorlu iktisadi koşullardan ötürü hıızır vergisi, bütçe açığını kısmen de olsa kapatmak amacıyla bir gelir kaynağı olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı maliye sistemi, hıızır, hıızır vergisi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study examines the basis of the collection of the swine tax, which was applied in the Ottoman public finance system, and the events experienced during the implementation of the tax through archives. Although it was forbidden for Muslims to feed, trade, and consume the swine, due to the fact that non-Muslims lived under Ottoman rule, a tax was levied on the swine fed and traded by non-Muslims. In addition to the swine tax, which is widely known in the literature, different taxes, such as resm-i bojik, were also imposed over the swine in the Ottoman public finance system. In terms of Ottoman history, the swine tax had a symbolic meaning in general. However, towards the end of the 19th century, due to the difficult economic conditions the Ottoman State faced, the swine tax was seen as a source of income in order to partially close the budget deficit.

Keywords: Ottoman public finance system, swine, swine tax

Paper Type: Research

Giriş

Geniş bir coğrafi alana yayılan ve bu yüzden bünyesinde farklı toplulukları, kültürleri ve inançları barındıran Osmanlı Devleti, bu farklılıklardan yararlanarak vergi sistemini düzenlemiş ve bu kapsamda birtakım vergileri uygulama yoluna gitmiştir. Bu vergilerden kuşkusuz en dikkat çeken Osmanlı toplumunda gayrimüslimler tarafından beslenen hıızır üzerinden alınan vergidir. Literatürde domuz vergisi, canavar resmi, kara canavarı resmi olarak da bilinen bu vergi, hıızırın Osmanlı toplumunda yer aldığını göstermektedir. Ancak Osmanlı maliye sistemindeki yerini almış olmakla birlikte, evvelden beri hıızırın Osmanlı toplumundaki

¹Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, syesilyurt@ybu.edu.tr

Atf için (to cite): Yeşilyurt, Ş. (2022). Osmanlı maliye sisteminde hıızır vergisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1075-1089.

varlığına ilişkin soruların sorulduğu ve buna yönelik fetvaların Osmanlı arşivlerinde yer aldığı bilinmektedir.²

Ayrıca hınzırın varlığının toplumda birtakım sorunlara da yol açtığı arşiv belgeleri vasıtasıyla müşahede edilmiştir. Özellikle bazı durumlarda hınzırlar toplumda iç karışıklık çıkarmada başvurulan bir araç olmuştur. Örneğin Müslüman ahaliye hakaret etmek ve karışıklık çıkarmak amacıyla İşkodra, Rusçuk, Şumnu gibi yerlerde cami içlerinde hınzır kesildiği ve pişirildiğine ilişkin olaylar vukua gelmiştir.³ Ayrıca bazı bölgelerde, örneğin İnöz Kazasında, Müslüman halkı galeyana getirmek için kasabanın kenarında bulunan çeşmeye hınzır yağı sürülmüş ya da Filibe'de olduğu gibi İslam Mahallesindeki bir çeşmeye hınzır eti asılmıştır.⁴

Diğer yandan hınzır sayısında meydana gelen artışlar ayrıca Müslümanların hayatlarını da olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Örneğin Ustrumca'nın Prusyanik köyünde hayvanların otlatılmasına meraların yetmemesinden ötürü hınzır otlatılmamasına ilişkin bir karar olmasına rağmen, Bulgar ahalisinin hınzırlarını meralara getirdiği ve bu durumunda toplumda çatışmalara neden olduğu ifade edilmiştir.⁵ Benzer şekilde, Suyolu Nahiyesine bağlı olup sakinlerinin tamamı Müslüman olan Pethoz Köyü yakınlarında hınzır sayısında meydana gelen artışın cami ve Dersaadet ile Mabeyn-i Hümayun'a giden su kaynaklarına zarar verdiği görülmüştür.⁶

Hınzırın Osmanlı toplumunda böylesine sorunlara yol açmasına karşın Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaanın bulunduğu bölgelerde hınzır beslenmesine müsaade ederek; söz konusu beslenen hınzırlardan vergi alma yoluna gitmiştir. Harrison (1880) tarafından Osmanlı maliyesi üzerine kaleme alınan raporda, hınzır üzerinden alınan verginin, Osmanlı maliyesine gelir sağlama noktasında iktisadi bir mana taşımadığını ifade etmektedir.⁷ Bu çerçevede Harrison (1880) söz konusu verginin sembolik bir mana taşıdığını ileri sürmektedir.

Hınzırdan vergi alınması konusu oldukça ilginç bir hususu bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü, bilindiği üzere, İslam dininin asli kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de hınzırın Müslümanlarca bakımı, satışı ve tüketimi yasaklanmıştır.⁸ Bu yasakla birlikte, Osmanlı idaresi, yönetimi altında bulunan gayrimüslimlerin hınzır yetiştirmelerini, yetiştirdiği hınzırları satmalarını ve tüketmelerini birtakım kurallara bağlayarak serbest bırakmıştır. Gayrimüslimlerin kendi tüketimleri için hınzır yetiştirmesi bir vergiye tabi tutulmamış iken; söz konusu hınzırların ticaretinin yapılması Osmanlı maliyesinde vergiye konu olmuştur.

Burada bir hususu da açık bir şekilde ortaya koymak icap etmektedir: Vergiler, yapısı itibarıyla bireylere yükümlülük yükleyen mali bir olaydır. Ayrıca vergiler, vergileme yoluyla mükelleflerin kullanılabilir gelirlerinde azalmalar meydana getirmektedir. Ancak vergilendirme, diğer yandan, vergilenen kaynağın devlet tarafından tanınmasını ve tıpkı hınzır vergisi örneğinde olduğu gibi toplumun geneli için olmasa bile toplumun bir kesimi için ilgili vergi kaynağını meşrulaştırmasını temin etmektedir. Burada söz konusu vergi konusunun meşrulaştırılmasının ardında yatan nedenler iktisadi ve mali olduğu gibi; bu husus toplumsal düzenin sağlanmasından da kaynaklanabilmektedir. Harrison (1880) tarafından ileri sürülen

² Bu fetvalar için bkz. Düzenli, P. (2015). *Gayrimüslimlere dair fetvalar*. İstanbul: Klasik Yayınları.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Perakende Evrakı- Umum Vilayetler Tahrirâtı (Y.Prk.Üm), 37/80; 51/55; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi (Hr. Sys), 117/11; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye- Paris Sefareti Belgeleri (Hr. Sfr. 04), 762/106. Ayrıca söz konusu belgelerde buralarda bir iç karışıklık çıkması halinde olayların bastırılması için yeterli asker bulunmadığına vurgu yapılmıştır.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalem (Dh. Mkt), 641/36; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye- Paris Sefareti Belgeleri (Hr. Sfr. 04), 487/58.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye- Paris Sefareti Belgeleri (Hr. Sfr. 04), 04, 278/16.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalem (Dh. Mkt), 1654/84. Benzer bir olay Feriköy'de meydana gelmiştir. Feriköy'de Covanni, Aleksandri ve Abdullah Efendi'nin mezbahanelerinde kesilen hınzırların kanı ve pislikleri, Çiftecevizler isimli mahalden içme suyuna karıştığı bildirildiğinden Şehremaneti'nce gerekenin ifası istenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalem (Dh. Mkt), 1804/91.

⁷ Foreign Office (FO) 881/4084, *Report by Mr. E. F. Harrison on the Finances of Turkey*, (London: The National Archives, 1880), s. 9.

⁸ Hınzıra ilişkin Ayet-i Kerimeler için bkz. Bakara 2/174; Maide 5/3; En'am 6/145; Nahl 16/115. Ayrıca ilgili ayetlerin tefsiri için bkz. Bilmen, Ö. N. (1992). *Kur'anı Kerim'in Türkçe meali alisi ve tefsiri*. İstanbul: Kahraman Yayıncılık, s. 163.

görüşü de dikkate aldığımızda, hıncır vergisinin ihdas edilmesinin ardında gelir elde amacına (fiskal amaca) ilaveten ekstra-fiskal amaçların da taşındığı düşünülmektedir.

Yukarıda ileri sunulan sorular bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu sorulara cevap aramak maksadıyla çalışmada ilk olarak İslamiyet'te haram kabul edilen malların (içki ve hıncır gibi) vergilendirilmesi konusu ele alınmıştır. Bu manada çalışmanın ilk bölümünde İslam âlimlerinin; içki ve hıncır gibi Müslümanlarca tüketimi ve ticareti kati bir şekilde yasak olan malların vergilendirilmesine dair görüşleri ortaya konulmuştur. Daha sonra bu görüşlerden yola çıkarak Osmanlı maliyesinde uygulanmış olan hıncır vergisinin geçmişi, uygulanma şekilleri ve hıncır vergisi mükelleflerinin yaşadığı sorunlar hakkında değerlendirmeler Osmanlı arşivleri ile İngiliz arşivleri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın son bölümde ise tüm bu açıklamaların genel bir değerlendirilmesi sunulmuştur.

1. İslamiyet'te Haram Olan Malların Vergilendirilmesi

Günümüzde İslam dininin yasak kıldığı malların vergiye tabi tutulmasının araştırılması ihmal edilen konular arasında olup; bu konu hakkında çalışmalara denk gelmek oldukça zordur. Ancak İslam tarihini ilgili konu perspektifinden ele aldığımızda, oldukça geniş bir literatürün bulunduğu söylemek mümkündür. İmam Ebu Hanife'den, İmam Züfer'e, İmam Ebu Yusuf'a, İmam Şafi'ye ve Şeyhizade Abdurrahman'a kadar birçok İslam âlimi, ilgili konu hakkında görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu âlimler tarafından ileri sürülen görüşler hıncırın İslam toplumunda vergilendirilmesi konusunda yol gösterici bir rol üstlenmiştir. Örneğin Osmanlı idaresinde söz konusu verginin tahsilinin kökeninin bu âlimlerin görüşlerine dayandığı bilinmektedir.

Bu manada Şeyhizade Abdurrahman, Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur adlı eserinde "zimmi, ticarete Müslüman gibidir" değerlendirmesini yapmıştır. Bu değerlendirmeye göre Müslümana helal olan şeyler zimmilere de helal; haram olanlar ise haramdır (Abdurrahman, 1998, s. 102).⁹ Başka bir ifadeyle, zimmiler, cizyelerini ödedikten sonra Müslümanların lehine ve aleyhine olan her şeye sahiptir. Ancak içki müstesna; çünkü Müslüman için sirke neyse gayrimüslimlere göre de içki öyledir. Aynı şekilde, Müslümanlar için koyun nasıl helalse, hıncır da gayrimüslimlere helaldir. Bu nedenle zimmiler içki ve hıncır ticaretinden menedilmezler. Şeyhizade Abdurrahman'a göre bu değerlendirmenin delili ise şu hadistir: Enes bin Malik'ten rivayet edildiğine göre, Hz. Muhammed (sav) her 'Müslümanın malından 1/40, ehli zimmetin malından 1/20, harbi olanın malından ise 1/10 vergi alınması' gerektiğini buyurmuştur. Ancak, İslam düşünürleri arasında burada bahsi geçen emvalin ne olduğu üzerinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır (en-Nehanevi, 2001, s. 2780-2781).¹⁰ Bu görüş ayrılığı bilhassa içki ve hıncır gibi Müslümanlara tüketimi ve ticareti haram olan mallara ilişkindir. Bu malların vergilendirilmesi veya vergilendirilmemesi konusu hakkında muhtelif görüşler ileri sürülmüştür.

Bu kapsamda, örneğin, İmam Züfer (Hanefi mezhebinden) hem içkiden hem de hıncırdan vergi alınır görüşünü savunmaktadır. Çünkü İmam Züfer'e göre, mal olma hükmü açısından her ikisi de eşittir. Başka bir ifadeyle, zimmilere göre her iki mal da aynı hükme sahiptir. Gayrimüslimler için bunların tüketiminde herhangi bir sorun yoktur. Mademki zimmilere göre her ikisi aynı kıymete sahip, o zaman ikisinden de vergi alınabilir (el-Kari, yy., s. 45).¹¹ Burada İmam Züfer şu konuya dikkat çekmektedir: Her ne kadar bunlar Müslüman için bir mal değilse bile gayrimüslim için birer maldır. Nasıl ki devlet, bu malların gayrimüslimler

⁹ Bu eser isminden de anlaşılacağı üzere bir şerh kitabıdır. Bu eserde, İbrahim b. Muhammed el-Halebi'nin kaleme aldığı *Mülteka'l-ebhur* eserinin şerhi gerçekleştirilmiştir. Bkz. Has, Ş. S. (2006). Mülteka'l-ebhur. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, 549-552.

¹⁰ Bu eser Zafer Ahmed et-Tehanevi'nin (ö. 1974) Hanefi mezhebinin görüşlerini destekleyen hadisleri derleyip şerh ettiği eseridir. Bu eser ayrıca Türkçeye de çevrilmiştir. Bkz. Sifil, E. (2000). İ'la'ü 's-sünen. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 78.

¹¹ Bu eser, Sadrüşşeria'nın en-Nukaye adlı eserinin önemli şerhlerinden biri olduğu belirtilmiştir. Özel, A. (1989). Ali el-Kari. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2, 403-405. El-Hakimül Şehid tarafından İmam Muhammed'in 6 ciltlik kitabının şerhini yaptığı Kâfi kitabında ise, bu iki gruba da sormaya gerek yoktur ve direk içki satan kişiden de fiyat alınabilir. Bu eser ve eserin müellifi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Gözübenli, H. B. (1997). Hâkim eş-Şehid. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15, 195-196.

arasında alım-satımına müsaade ediyorsa; devlet, bunlardan elbette vergi de alabilir. Ayrıca eğer bir Müslüman bir zimminin içkisine veya hınzırına zarar verirse (örneğin içkisini dökse ya da hınzırını katletse), onun bedelini ödemekle mükelleftir. Bu örnek neticesinde, İmam Züfer; zimmi içki ve hınzırın vergisini ödemekle mükelleftir görüşüne sahiptir (el-Hanefi, 2010).¹²

Benzer şekilde, İmam Ebu Yusuf, hınzır ve içki ticareti ile meşgul olan bir kişiden, bu malların satış fiyatı üzerinden vergi alınabilir görüşündedir. Diğer yandan, zimmi tek başına içki satıyorsa sattığı içkiden vergi alınabilir. Ancak sadece hınzır satması durumunda sattığı hınzırdan vergi alınmaz. Çünkü, İmam Yusuf'a göre, içki satımı neticesinde satılan içkinin helal bir mala dönüşmesi mümkündür (örneğin sirke olabilmesi gibi); fakat hınzırda böyle bir durum söz konusu değildir (el-Kari, yy., s. 45).

İmam Züfer ve İmam Ebu Yusuf'tan farklı olarak, İmam Şafi, her ikisinden de vergi alınmaz görüşündedir. Çünkü, İmam Şafi'ye göre, bu malların hiçbir değeri yoktur; başka bir ifadeyle bunlar batıl mallardır. Bu nedenle, İmam Şafi, bu malların Müslümanlar arası kıymet biçilen mallar olmadığı için bunlardan vergi alınması uygun değildir görüşünü savunmuştur. Böylece, İmam Şafi, batıl olan malların vergilendirilmeyeceğini ifade etmiştir (el-Hanefi, 2010, s. 294).

Hanefi mezhebine göre İmam Züfer ile Ebu Yusuf tarafından yukarıda ileri sürülen değerlendirmeler yaygın görüşler değildir. Hanefi mezhebinde mütevatir kitaplar olarak bilinen Zahirü'r Rivaye kitaplarına¹³ göre mutemet olan görüş şu şekildedir: İçkiden vergi alınabilir; ancak hınzırdan hiçbir şekilde vergi alınmaz. Bu görüşün iki farklı delili vardır. Bunlardan birincisi, içkinin aynısı yani birebir benzeri bulunabilir. Bu nedenle içki 'zevatül emsal' (misli mallar) olarak sınıflandırılmıştır.¹⁴ Bu tür mallarda aynısının bulunması mümkün olduğu için bu mallara yönelik verilen zararlarda aynı ürün verilerek zarar giderilebilir. Böylece, içkinin benzerini bulmak mümkün olduğu için içkiden vergi alınabilir. Ancak hınzırın birebir aynısını bulmak mümkün olmadığından ötürü hınzırdan vergi alınmaz. Farklı bir deyişle, içkinin aksine, hınzır 'zevatül kıyem' yani kıymet (değer) mal grubundadır.¹⁵ Hınzıra bir zarar verildiğinde, aynısını bulmak mümkün olmadığı için bunun kıymet değeri ödenmelidir. Bu nedenle hınzırın vergilendirilmesi durumunda alınan vergi (değer) birebir hınzır yerine geçtiği için vergilendirilmez. Sonuç olarak mütevatir kitaplar olarak bilinen Zahirü'r Rivaye kitaplarına göre hınzırdan vergi almak Müslümana caiz değildir (el-Hanefi, 2010, s. 294).

İkinci delil ise, zekât verilen kişiler arasında vergi memurları da bulunmaktadır. Bunlara zekât verilebilmesinin nedeni, bu kişilerin zekât toplamakla ve himaye etmekle mükellef olmalarıdır. Vergi memurları da -ki bunlar Müslümanlar arasından seçilirler- içkiyi satmaya yetkisi olmasa bile muhafaza edebilirler. Örneğin, bir kişi miras kalan içkiyi ve/veya içki dükkanını muhafaza hakkına sahiptir. Başkası gelip o içkileri gasp etse, miras kalan kişi onu gasp eden kişiden geri alabilir veya zararını gidermesini isteyebilir. Aynı şekilde, bir kişiye örneğin devlet başkanı tarafından yetki verilmesi durumunda, o kişi başkasının içkisini de muhafaza edebilir. Tüm bu nedenler içkinin helal bir mala (örneğin sirkeye) dönüşebilmesi ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Ancak hınzır örneğinde, Müslümanın hiçbir şekilde hınzır muhafaza hakkı yoktur. Çünkü (sirkenin aksine), hınzırın helal hiçbir mala dönüşme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle Müslümanın hınzıra ilişkin hiçbir şekilde sahiplik iddia etme hakkı yoktur. Hatta, bir kişi Müslüman olduğunda, eğer evvelden kendinde hınzır var ise bunlar

¹² Bu eser Hanefi fıkhı alanında önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ünal, H. (1992). *Bedâ'î u'ş-şanâ'î*. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5, 294.

¹³ Zahirü'r Rivaye çalışması, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) tarafından kaleme alınmış olan ve Hanefi mezhebinin temel görüşlerini ve bunların delillerini içeren beş eserin ortak adıdır. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Züfer ve el-Hasan ibn Ziyad gibi alimlerin sözlerini mütevatir bir şekilde nakledilen ve ulema tarafından kabul edilen bu eserler şunlardır: el-Aşl, Camiül Sağır, Camiül Kebir, Ziyadad, Siyerür Sağır ve Siyerür Kebir. Bu eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kaya, E. S. (2013), Zahirü'r rivaye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 101-102.

¹⁴ Kıymet mal, malın cinsinden bulunmasının mümkün olmadığı, başka bir ifadeyle sadece kendisi ile ikame edilebilecek mallar olarak tanımlanmaktadır.

¹⁵ Misil mal ise o malın cinsinin mümkün olduğu mallardır. Bu nedenle hınzır kıymet (değer) mal olarak kabul edilmiştir, çünkü bir hınzırın birebir aynısı yine kendisidir.

hakkında herhangi bir hak iddia edemez ve bunlar üzerinde hiçbir şekilde tasarrufta bulunmaz. Bu durumda bu hıncırları ya serbest bırakmak zorundadır ya da İslam devleti sınırları dışında (darül harpte) satıp ve buradan elde ettiği parayı kendine harcamamak kaydıyla kullanabilmektedir (el-Hanefi, 2010, s. 294).¹⁶

Bu açıklamalar ekseninde, zimminin içki ve hıncır ticareti yapması neticesinde elde ettiği gelirin vergilendirilmesinde, İmam Ebu Hanife dahil, yaygın olan görüş şu şekildedir: Zimmi bir kişi içki satıp bunun ticaretini yapıyorsa, buradan elde ettiği kazançtan, satılan mal fiyatı üzerinden 1/20 oranında vergi (hamrı öşür) alınmalıdır. Burada içkinin bir ticaret malı olması önemlidir. Diğer yandan, kendi tüketimi için içki bulunduran veya içki koleksiyonu yapan kişiden bu ürünler için vergi alınmaz. Bu manada bu malların ticaret malları olması icap etmektedir. Ayrıca bir de bu malların nisap miktarını aşması gerekmektedir. Burada nisap miktarı ise zekâta olduğu gibi 80 gram altın veya bunun karşılığı olan paradır. Bu iki şartın bir arada bulunması gerekmektedir. Bu malları satan kişi Müslüman ise –ki bilindiği üzere İslam dininde Müslümanın bunları satması uygun değildir– bundan vergi alınmaz (İbn Abidin, 2003, s. 251).¹⁷

Birebir aynısının bulunabilmesi mümkün olan mallardan olan ve misli mal olarak kabul edilen (içki gibi) mallardan, bu malların satış fiyatı üzerinden vergi alınabilir görüşü yukarıda ele alınmıştır. Alınacak verginin belirlenmesinde ise (malın tam değerinin saptanması için) şu yol izlenebilmektedir: İlk olarak, Müslümanlar bu malları tüketmedikleri ve dolayısıyla fiyatını bilemedikleri için öncelikle fasık olup tövbe edenlerden, yani önceden içki içip artık içki içmeyenlerden yardım alınabileceği belirtilmiştir. Ayrıca en az iki kişiye sorulması gerektiğinin de altı çizilmiştir. Buna ilaveten, zimmi olup sonradan Müslüman olan iki kişiden de içkinin satış fiyatının öğrenilebileceği ifade edilmiştir (el-Kari, yy., s. 45). Ancak hıncır örneğinde ise, hıncırdan hiçbir şekilde vergi alınmaz görüşü hakimdir ve bu nedenle bunların ticaret malı olup olmaması veya nisap miktarını aşması önemli değildir.

Tüm bu açıklamalardan farklı olarak, bilebildiğimiz kadarıyla, hıncıra kıymet biçildiği tek konu, şüfa hakkının ortaya çıkması örneğidir. Buna göre, şüfa hakkında malı satan kişi, malı ne karşılığında sattı ise alan kişi de aynı malı vermekle yükümlüdür. Bu durumda ikinci kişi malı alırken hıncır karşılığında almış ise şüfa hakkı sahibi de aynı malı vermekle yükümlüdür. Ancak bu kişinin Müslüman olması durumunda, hıncır ile ödeme yapamayacağı için bunun karşılığını (değerini) vermek zorundadır. Bu konunun açıklanmasında, konunun örneklendirilmesi daha faydalı olabilir: Örneğin, bir Müslüman ile gayrimüslimin bir ev üzerinde ortaklıkları mevcuttur. Gayrimüslim ortak, evi başka bir gayrimüslime hıncır karşılığı satmıştır. Müslüman kişi ise yeni gelen kişi ile ortak olmak istememektedir. Bu durumda malı alma hakkı öncelikle Müslüman kişisindedir. Ancak Müslüman ortak yeni ortağa mecburen hıncır vermek zorundadır. Bu durumda, Müslüman ortak, yeni ortağa hıncır yerine, hıncırın karşılığı olabilecek para vs ile ödeme yapabilir. Bu duruma, zaruri (hacetten farklı olarak) olmasından ve başka bir çıkar yolu olmamasından dolayı izin verilmiştir (İbn Abidin, 2003, s. 251).

Yukarıda ele alındığı üzere, İslam dininde haram olan malların vergilendirilmesi, bilhassa hıncırın vergilendirilmesi, oldukça tartışmalı bir konu olmakla birlikte söz konusu malların vergilendirilmesinin mümkün olabileceği görülmektedir. Özellikle Osmanlı idaresinde hıncır üzerinden vergi alınmasında Şeyhizade Abdurrahman tarafından kaleme alınan Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur kaynağından istifade edilmiştir. Bu manada Şeyhizade Abdurrahman; İmam Züfer ve İmam Ebu Yusuf tarafından hıncır üzerinden vergi alınabileceği düşüncesini benimsemiştir. Bilindiği üzere bu eser Hanefi fikhını esas almakta ve

¹⁶ Müslüman olan bir kişi bile kendi hıncırları üzerinde tasarruf hakkı yokken başka birinin bu mallar üzerinde nasıl hak edebilsin. Ayrıca kaynaklarda bu konu hakkında hem fikir olduğu için konu etraflıca tartışılmamıştır.

¹⁷ İbn Abidin (ö. 1835) Son dönem Hanefi fakihlerinin önde gelen isimleri arasında yer almaktadır. İbn Abidin tarafından ele alınan bu eser Timurtaş'ın (ö. 1596) Hanefi fikhına dair eserine Alaeddin ei-Haskefi'nin yaptığı şerhin haşiyesidir. Bkz. Özel, A. (1999). İbn Abidin, Muhammed Emin. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 292-293.

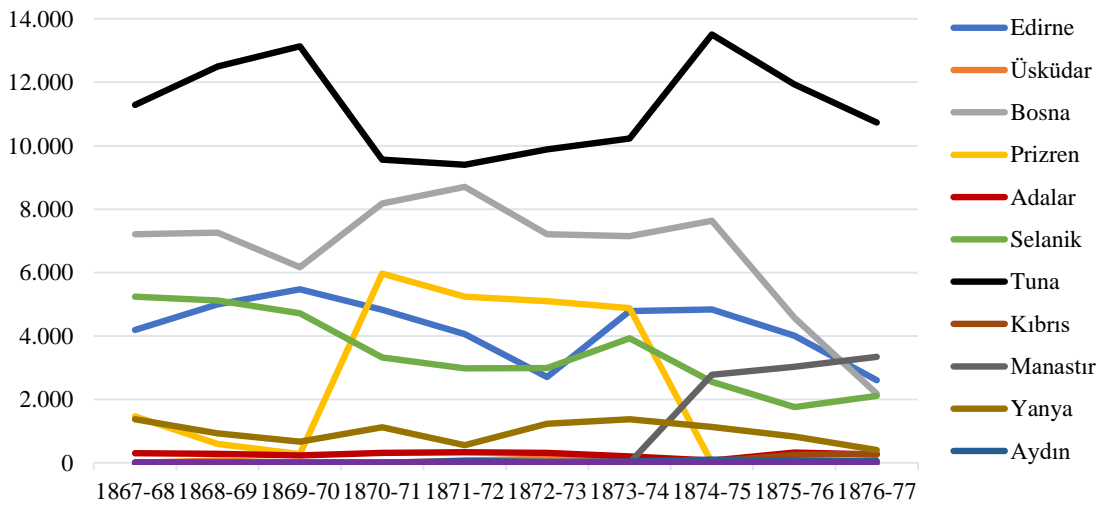
söz konusu dönem Osmanlı idaresince önemli bir düzeyde kabul görmektedir. Hatta bu eser hakkında, Osmanlı coğrafyasında en yaygın bulunan fıkıh metni tabiri kullanılmaktadır.¹⁸

2. Osmanlı Maliyesinde Hıncır Vergisi

Günümüzde Osmanlı maliye sisteminde hıncırın vergilendirilmesine ilişkin tartışmalar oldukça kısıtlıdır (hatta yok denecek kadar azdır) ve bu tartışmalar genel itibariyle hıncır vergisinin hangi bölgelerden alındığına ilişkindir. Bu manada hıncırın vergilendirilmesinin ardında yatan unsurların ve hıncır vergisi mükelleflerinin tecrübe ettikleri sorunların irdelenmesinin ihmal edildiği düşünülmektedir. Bu kapsamda bahsi geçen vergiye ilişkin olarak, söz konusu verginin genel itibariyle Rumeli'nden tahsil edildiği, ancak söz konusu verginin Anadolu ve Arabistan bölgelerinde yürürlüğe sokulmadığı ileri sürülmüştür (Şener, 1990, s. 144). Bu görüşün ileri sürülmesinde kuşkusuz gayrimüslim nüfusun yoğunluğuna vurgu yapılarak gayrimüslimlerin yaşadığı bölgelerde bu verginin tarh ve tahsil edildiği ifade edilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu değerlendirme kahir ekseriyetle doğru olmakla birlikte, burada hangi dönemden söz edildiği de açık bir şekilde belirtilmelidir. Çünkü aşağıda da görebileceği üzere, hıncır vergisinin zaman içerisinde örneğin 1867-1877 yılları arasında bahsi geçen bölgelerde de (örneğin Anadolu'da da) tahsil edildiği müşahade edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin doğu bölgelerinde de gayrimüslimlerin yaşadığı bilinmektedir. Buralarda hıncır vergisine ilişkin bilgilere ulaşılamamış olması kuşkusuz Osmanlı arşivlerinin (özellikle de maliye arşivlerinin) henüz tam olarak tasnif edilememiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere literatürde, hıncır vergisinin sadece Balkanlarda yürürlükte olduğu ve Anadolu ile Arap yarımadasında uygulanmadığı görüşü hakimdir. Bu değerlendirme genel manada doğru bir tespiti ortaya koymakta ve söz konusu durumu Grafik 1 yardımıyla doğrulamak mümkündür. Bu çerçevede, Grafik 1'den de görüldüğü üzere, 1867-1877 yılları arasında hıncır üzerinden alınan vergiler genel itibariyle Balkanlarda yoğunlaşmaktadır. Ancak Balkanlara ek olarak; Bursa, İzmit gibi iç bölgelerde de zamanla söz konusu vergiye başvurulmuş ise de bu verginin bilhassa iç bölgelerde ve Bağdat, Basra, Hicaz, Suriye ve Yemen gibi bölgelerde uygulanmadığı gözlemlenmiştir. Grafik 1'de sunulduğu üzere, 1867-1877 yılları arasında hıncır vergisi en çok Tuna ve Bosna'da tahsil edilmişken, en az tahsil edildiği yer ise Bursa olmuştur. Ayrıca belirtilen dönemde hıncır vergisinden elde edilen gelirin bölgeler arasında farklılıklar taşıdığı ve söz konusu periyodun sonlarına doğru ilgili vergiden elde edilen gelirlerin düşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Grafik 1. Hıncır vergisinin tahsil edildiği yerler ve tahsil miktarları (kuruş)

Kaynak: Harrison, 1880, s. 37

¹⁸ Bkz. Has, Ş. S. (2006). Mülteka'l-ebhur. TDV İslâm Ansiklopedisi, 31, 549-552.

Diğer yandan tartışmalara konu olan bir diğer konu ise İstanbul'da hınzır vergisinin tahsil edilmemesidir. Bilindiği üzere İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti olması hasebiyle birtakım vergilerden muaf olmuştur. İstanbul, vergileme açısından bu ayrıcalıklı konumunu 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdürmeyi başarabilmiştir.¹⁹ İstanbul'un muaf tutulduğu vergilerden birisi de hınzır vergisi olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerin yoğunluğu dikkate alındığına buradan söz konusu verginin tahsil edilmemesi dikkate şayandır. Bunda kuşkusuz İstanbul'un başkent olması önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca İstanbul'dan söz konusu verginin alınmamasının ardında yatan farklı unsurların olması da muhtemeldir.

İstanbul'un bazı vergilerden muaf oluşu beraberinde birtakım tartışmaları da getirmiştir. Bilhassa 19. Yüzyılın ortalarında, bu tartışmalar toplumda birtakım huzursuzlukların yaşanmasına yol açmıştır. Süregelen bu tartışmaların ve duyulan huzursuzlukların bir nebze bastırılması adına 1862-1863 yılları bütçelerine İstanbul'dan alınmak üzere 20.000 kese vergi alınması kararlaştırılmıştır. Ancak ilgili yılın bütçesinde yer almasına rağmen bu vergi tahsil edilememiştir. Dahası bütçeye gelir olarak kaydedilen bu miktar ertesini yıl bütçesinden çıkarılmıştır.

Diğer yandan Namık Kemal 25 Kasım 1872 yılında İbret gazetesinde yayınlanan "Acaba İstanbul'dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz" başlıklı yazısında söz konusu muafiyet durumunu sorgulamış ve daha Devletin ilk dönemlerinden itibaren neden buradan vergi alınmadığı konusundaki tartışmalara dahil olmuştur.²⁰ Bu tartışmalı konu hakkında 1876 yılında ilan edilen Kanuni Esasi'nin ikinci maddesinde "Devleti Osmaniyenin paytahtı İstanbul şehridir ve şehri mezkurun sair bilâdı osmaniyeden ayru olarak bir 1081üne imtiyaz ve muafiyeti yoktur" denilerek, İstanbul'un bu muafiyet kapsamından çıkarıldığı anayasal düzeyde kararlaştırılmıştır.²¹

Hınzır vergisinin Osmanlı tarihinde ilk defa ne zaman yürürlüğe konulduğu konusunu ele aldığımızda, literatürde bu verginin Osmanlı'nın ilk dönemlerinde tahsil edilmediği belirtilmektedir. Bu manada literatürde hınzır vergisinin tahsiline Sırbistan'ın fethi (1459) ile başladığı görüşü hakimdir (Sayın, 2000, s. 77).²² Osmanlı'da hınzırın vergilendirilmesine dair Barkan (2001) tarafından neşredilen Osmanlı Kanunları bize hem verginin uygulanma tarihi hem de uygulanma şekli ve hınzır üzerinden alınan diğer vergi türleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin 1528 tarihli Karaman Vilayeti Kanunnamesi'nde hınzır vergisine ilişkin bir düzenleme yer almaktadır. İlgili kanunun ikinci maddesinde, kara canavarı olarak bahsedilen hınzırdan 1 akçe vergi alındığı ve tıpkı at, katır, öküz ve inek örneklerinde olduğu gibi, hınzırlarca ekinlere zarar verilmesi durumunda bu zararın yaptırıma tabi olduğu kararlaştırılmıştır (Barkan, 2001, s. 45-46).

Esasında yukarıda ele alınan kanun maddesinde hınzırların doğrudan vergilendirildiğine dair bir ibare bulunmamaktadır. Ancak ilgili kanun maddesinde hınzırların ekinlere vereceği zararın tazmin edileceği konusu ele alınırken söz konusu hınzırların niteliği hakkında açıklamalar yapılmaktadır. Örneğin, bu açıklamada "1 akçe alınan hınzırlar" tabiri kullanılmaktadır. İşte kullanılan bu tabirden yola çıkılarak, hınzırın Osmanlı maliyesinde vergilendirildiği sonucuna çıkmaktayız. Diğer kanunlara ve bu kanunlarda hınzırların

¹⁹ Fakat İstanbul'un birtakım vergilerden muaf olmasına karşın, devlet bütçesine en çok gelir temin eden yerlerin başında gelmektedir. Bilhassa burada gümrük vergilerinden elde edilen gelirler ön plana çıkmaktadır. Şener, A. (1990). Tanzimat dönemi Osmanlı vergi sistemi. İstanbul: İşaret Yayınları.

²⁰ Kemal, N. (1872). Acaba İstanbul'dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz. *İbret*, 60, 1-4.

²¹ Alınan bu karar neticesinde 1876 yılından Dersaadet, Beyoğlu, Üsküdar ve Boğaziçi'nin Rumeli cihetine yönelik olarak ağnamdan vergi alınmaya başlanmıştır. Her ne kadar ilgili düzenlemede hınzır bahsi geçmemiş olsa da söz konusu düzenlemenin hınzır da kapsadığı düşünülmektedir. İlgili düzenleme için bkz. Düstur, 1. Tertip, Cilt 4, s. 409-410, Dersaadet'te Ağnam Resminin İstihsaline Dair 20 Nisan 93 Tarihli Karar-ı Aliyi Mübeyyin İlmühaber Sureti, 18 Rebiyülahir 1294, 20 Nisan 1293, 2 Mayıs 1877.

²² Bilhassa, bir dönem Belgrad ve Alacahisar Sancaklarından bu hayvanın sayısının çok olmasından ötürü hayvan başına 4 para alındığı ileri sürülmüşse de 1776 yılında yöre halkının şikayetleri üzerine, bu verginin bu bölgelerden tahsil edilmediği belirtilmiştir. Bkz. Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı mali tarihi hakkında tetkikler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

vergilendirmesine ve hınzırların yol açtığı zararların karşılanmasına ilişkin maddeleri Tablo 1 yardımıyla incelemek mümkündür.

Tablo 1. Hinzır vergisine ilişkin yasal düzenlemeler

Kanun İsmi	Kanun Tarihi	İlgili Madde
İstanbul Hasları Kanunu	1498	“Ve haslar içinde satılan ... ve hınzır başları ...”
Kanun-i Reayay-ı Cezire-i İmroz	1519	“... ve bid‘at-ı hanazir canavar başına ikişer buçuk akçe virürler ...”
Kanun-i Nefs-i Tırhala	1520	“... ve hınzırın birinden bir akçe verime alınır”
Sofya Kanunu	1525	“... ve hanazir sürüsünden iki hınzır başına birer akçe bid‘at-ı hanazir virdiklerinden ...”
Kanun-i Öşür ve Harac ve sayır Rüsüm ve Bacı Reayayı Liva-i Pojaga	1545	“... ve iki hınzıra birer akçe alına”
Der Beyan-ı Kanunname-i Voynugan	Kanuni (1494-1566)	“... ve yine canavarı olursa ikisine bir akçe hesabı üzere rüsüm vire ...”
Kanunname-i Vilayet-i Nigebolu	Kanuni (1494-1566)	“Ve resm-i hınzır dahi kovan hakkı devşirüldüğü vaktin cem‘ oluna iki canavara bir akçe alına beslenmiş canavarın birinden bir akçe alına”
Kanunname-i Reayay-i Budun ve Liva-i Estergon ve Liva-i Hatvan ve Liva-i Novigrad	Kanuni Süleyman Devri (1494-1566)	“Ve bid‘at-ı hanazirlerinden üzerine yıl geçmişinden iki akçe alına ve bellutluğa ²³ giden hınzırlarından varduğu yerde sahib-i arza evvela Kıral zamanında bir eyüsün virüb ba‘dehu on hınzırdan birin öşür alınır imiş haliya girü öyle alına”
Kanun-i Hukuk ve Rüsüm-i Liva-i Serim	Üçüncü Murat Devri (1546-1595)	“Ve bundan evvel resm-i otlak diyü liva-i mezburda iki hınzırdan bir akçe alınugelinüb lakin etrafında olan Segedin ve Pojaga sancaklarında bir hınzırdan ikişer akçe alınub liva-i Serimde dahi ziyadeye tahammülü vardır diyüb bir hınzırdan ikişer akçe alınmak için ... ikişer akçe resm-i otlak diyü kaydolundu” “Ve kefere reayası boğazladıklarından resm-i bojik diyü ikişer akçe viregeldükleri ‘adet-i mu‘tadeleri üzere kaydolundu” “Ve bazarda hınzır satılsa alandan ve satandan birer akçe bac alına”
Hatvan Livası Kanunnamesi	Dördüncü Mehmed (1642-1693)	“Ve bid‘at için yılı geçmişden iki akçe alınır ve tamam sale olmayan hanazirden nesne alınmaz ve bellutluğa hanazirden resm-i bellut diyü sahib-i zemin olanlar hınzır başına birer akçe alırlar”
Silistre Livası Kanunu	1569	“Resm-i hanazir ve bojik ²⁴ iki canavara bir akçedir harman sonunda alınır ve resm-i bojik dahi kafirler bojikde tepeledikleri hınzırın her birinden ikişer akçe alınur”
İç İl Livası Kanunu	1584	“Bir kişinin ... kara canavarı girse canavar başına iki çomak ve ikişer akçe alına ...”
Kanunname-i Rados ve İstanköy	1650	“... canavardan ikisine bir akçe girü depeledikde canavar başına birer akçe alına ...”
Midilli Ceziresi Kanunu	1709	“... ve bid‘at-i hınzır ... rüsumatları bilkülliyye merfu”
Kanun-i Cebelüyan Ba Kanun-i Müzevvec-i Gebran	Tarih yok	“Ve donuz ki yabanda yürüye sığırile güdile ikisinden bir akçe alına evde kümeslerde boğazlanmak için beslenenden bir akçe alına”
Taşözi Ceziresi Kanunu	Tarih yok	“... ve ihtiyarlarından su‘al olundukta babalarımızdan böyle buldık bid‘at-i hınzır namına alınur dirler aslın bilmeziz”

Kaynak: Barkan, 2001

²³ Bkz. Barkan, Ö. L. (2001). *XV ve XVI ncı asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ve ekonominin hukuki ve mali esasları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No: 4302.

²⁴ Yılbaşı.

Tablo 1’de sunulduğu üzere 19. yüzyıl öncesi Osmanlı maliyesinde hınzır üzerinden alınan 5 farklı vergi çeşidi bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, Osmanlı idaresi hınzır beslenmesinden alınan resm-i hınzıra (bu vergi Osmanlı arşivlerinde bid‘at-ı hanazir olarak yer almaktadır) ek olarak, hınzır üzerinden alınan farklı vergilerden de istifade etmiştir. Bu vergiler yılbaşında kesilen hınzırdan alınan resm-i bojik, pazarda hınzır alım-satımından alınan ve hem alıcının hem de satıcının ödemekle mükellef olduğu hınzır bac resmi ile resm-i otlak kapsamında hınzırın otlatılmasından alınan vergidir. Hınzır üzerinden alınan bu son vergi resm-i otlak olarak adlandırılmıştır. Tüm bu vergilerden farklı olarak ayrıca hınzırların kesiminden de vergi alınmış ve bu vergi serçin resmi olarak adlandırılmıştır.²⁵ Yukarıda sıralanan ilk iki vergi türü hınzırlara mahsus olmakla birlikte diğer iki vergi Müslümanlarca beslenen hayvanlardan alınan vergiler için de (resm-i otlak ve serçin resmi) kullanılmıştır. Örneğin, Müslümanlar tarafından kesilen hayvanlardan serçin resmi alınmıştır. Benzer şekilde Müslümanlarca otlatılan hayvanlardan da resm-i otlak tahsil edilmiştir.

Diğer yandan, Tablo 1’de sunulduğu üzere, Kanun-i Hukuk ve Rüsüm-i Liva-i Serim’de *resm-i bellut* ismiyle bir vergiden söz edilmektedir: “Ve liva-i mezburda vakı‘ olan dağlardaki anda *resm-i bellut* kaydolanmışdır ol makule dağların bellutı ahar sancakdan gelene miriye nafi‘ olmakla anın gibilerün hınzır başına ikişer akçe ve etrafında olan kuradan gelüb giceleyenden *resm-i bellut* diyü hınzır başına birer akçe alını gelmişdir girü ol veçhile kayolundı ...”²⁶ Bellut, sözlükte meşe ağacının meyvesi, palamut, pelit şeklinde açıklanmaktadır. Bu kanun maddesine göre “*resm-i bellut*” hınzır üzerinden alınan bir diğer vergi çeşidini oluşturmaktadır.

Tablo 1’de yer alan kanun maddelerinden edindiğimiz bilgilere göre, hınzır vergisi öteden beri alınagelen bir vergi olarak tanımlanmış ve bu durum “ihtiyarlarından su‘al olundukta babalarımızdan böyle buldık bid‘at-i hınzır namına alınur dirler aslın bilmeziz” şeklinde açıklanmıştır. Diğer yandan hangi hınzırların vergiye tabi olduğu konusunda genellikle hınzırın bir yaşına erişmesi konusuna vurgu yapılarak bir yaş altında olan hınzırlar vergilendirilmemiştir. Başka bir ifadeyle bir yaş altında olan hınzırlar vergiden muaf tutulmuştur. Aşağıda da ele alındığı üzere ilerleyen dönemlerde bir yaş sınırı genellikle üç ay olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Diğer yandan söz konusu kanun maddelerinde ödenecek verginin belirlenmesinde yörelerin ödeme gücüne vurgu yapıldığı ve ödeme gücü yüksek olan bölgelerden daha yüksek bir miktarda vergi tayin edildiği tespit edilmiştir.

Diğer yandan hınzır vergisinde muafiyet konusu hakkında üzerinde durulması gereken bir diğer husus tıpkı cizye gibi diğer birçok vergide olduğu gibi vergi mükellefleri tarafından sunulan birtakım hizmetlere karşılık olarak hınzır vergisinden muafiyetin olup olmadığıdır. Osmanlı arşivlerinde yapılan incelemelerde bu hususa ilişkin arşiv belgelerine rastlanılmadığını söylemek mümkündür. Fakat yukarıda yer alan tablolarda da görüldüğü üzere hınzır vergisinin genel bütçe içerisindeki payının oldukça düşük olmasından ötürü bir amme hizmeti sunma karşılığında hınzır vergisinden muaf olma hususunun uygulanmadığı da düşünülmektedir.

Hınzır vergisinin tahsil yöntemi hakkında Sudi (2008); Göze ve Alacahisar Sancakları’na ilişkin belgeleri esas alarak hınzır resminin “resm-i henazir” namıyla İbrahim, Ömer Sahip, Mehmet Emin ve Osman isimli kişilere mukataa olarak verildiği bilgisini vermektedir. Ancak bu verginin halka ilan edildiği esnada, yöre halkı halihazırda cizye ve birtakım başka vergileri ödediklerini ifade etmişlerdir. Bu vergiler üzerine bir de hınzır vergisinin yıllık tahsil edilmesinin onları olumsuz yönde etkileyeceği; bu durumda kaçınılmaz olarak diğer vergi ödemelerinde aksamalara yol açacağından ötürü bu karardan

²⁵ Serçin dercin resmi: Kesilen hayvanlardan alınan resimdir. Bu resmi ifade etmede *mürde bacı*, *zehbiye resmi* gibi ifadelerle de rastlanmaktadır. Serçin resmi ayrıca hınzır kesiminden de alınmıştır. Örneğin İstanbul’a getirilen 300 baş hınzırdan alınan serçin resmi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye (C. MI), 250/10348. Bu vergi türü 1908 yılında yapılan değişiklik ile belediyelere terk edilmiştir. bkz. Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü III*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 178.

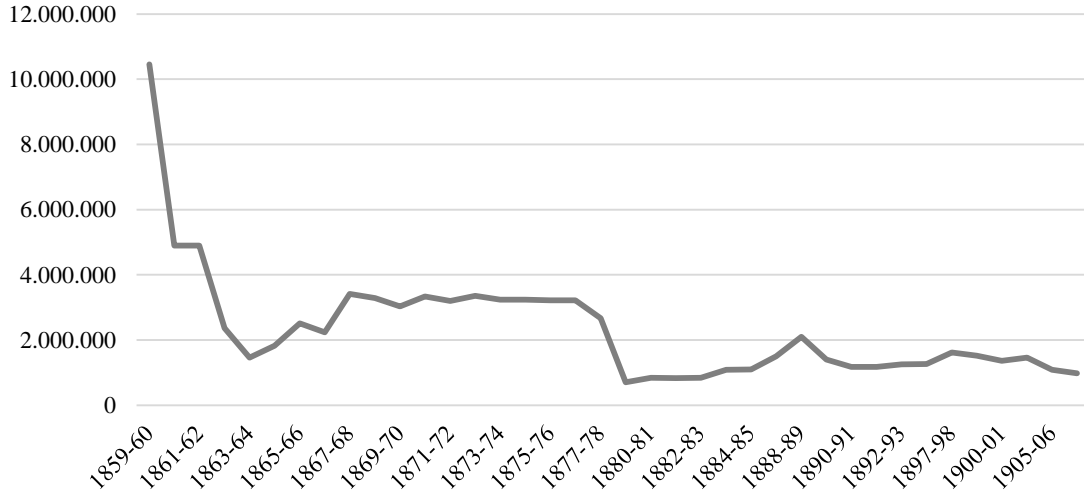
²⁶ Bkz. Barkan, Ö. L. (2001). *XV ve XVI ncı asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ve ekonominin hukuki ve mali esasları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No: 4302.

vazgeçilmesi istenmiştir. Bu durum Belgrad muhafızı ve kadısı tarafından İstanbul'a bildirilmiştir. İstanbul'dan verilen kararda, bu istek yerinde görülerek, defterdar ile Belgrad muhafızlığı bu konuda hakkında bilgilendirilmiştir.

Sudi (2008, s. 172-173), alınan bu karar neticesine dayanarak, hıızır vergisinin Osmanlı maliyesinde önem atfedilmeyen bir vergi olarak ön plana çıktığını ifade etmektedir. Bu manada söz konusu verginin mali öneminden ziyade gayrimüslimlerin haklarına bir saygı göstergesi olarak yürürlüğe sokulduğu ve her ne kadar Müslümanlara yasak olsa da gayrimüslimlerin tükettiği malların kullanımına müsaade edildiği ve doğal olarak da bu malların vergilendirildiği gözlemlenmiştir. Bu değerlendirmenin bir göstergesi olarak; Osmanlı idaresi, yukarıdaki örnekte sunulduğu üzere, hıızır vergisi mükelleflerinden gelen istek ve şikayetleri dikkate alarak söz konusu verginin tahsiline ara vermiştir.

Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren gerek hıızırın bir defada çok yavru vermesinden ve bakımının oldukça masrafsız olmasından gerekse bu hayvana sahip kişilerce bilhassa derisinden önemli düzeyde istifade edilmesinden ötürü söz konusu vergiye yeniden başvurulduğu bilinmektedir. Özellikle bu vergiye Tanzimat döneminde rastlanmakla birlikte, Sudi (2008, s. 173), ilgili verginin hemen hemen her bölgede farklı miktarlarda tahsil edildiğinin altını çizmektedir (Sayın, 1999, s. 32).²⁷ Ancak 1856 yılından itibaren yürürlüğe sokulan ıslahat faaliyetleri kapsamında bu vergide de düzenlemeye gidilerek bu farklılaşmaya son verilmek istenmiştir. Böylece hıızırın adedinden 10 kuruş vergi alınmasına ve 3 aydan küçük olan yavruların ise bu vergiden muaf tutulmasına karar verilmiştir. Ancak vergi mükellefleri bu miktarın yüksekliğinden şikâyet etmişlerdir. Dahası bazı bölgelerde bu vergiyi ödememek adına söz konusu hayvanların itlaf edilmesine bile girişilmiştir. Cereyan eden bu olaylar neticesinde 1857 yılında hıızır vergisi ilk olarak 7 kuruşa, 1862 yılında ise 3 kuruşa indirilmiştir (Sayın, 1999, s. 500). Yapılan bu düzenlemenin hıızır vergisi gelirleri üzerindeki etkisini Grafik 2 yardımıyla görmek mümkündür. Ayrıca hıızır vergisi gelirlerinin Osmanlı bütçelerine oranının tespiti mümkün olmakla birlikte bu oranın oldukça düşük düzeyde olacağından ötürü ilgili oransal bilgilerin sunumu çalışmada göz ardı edilmiştir.

Grafik 2. Tahsil edilen hıızır vergisi miktarları (kuruş)

Kaynak: Güran, 2011

Ancak hıızır vergisi miktarında yapılan ve yukarıda tartışılan miktarlardan farklı olarak, Karamursal (1989) hıızır vergisinin uygulanması hakkında şu bilgileri vermektedir: Bu

²⁷ Esasında bu durum sadece hıızır resmine özgü olmayıp, Osmanlı maliye sisteminde yer alan diğer vergiler hakkında da geçerlidir. Bu manada vergilendirmede bölgelerin ve vergi mükelleflerinin özel koşullarına bağlı olarak aynı verginin farklı bölgelerde farklı şekillerde (örneğin muafiyet şekillerinin ve sınırlarının farklı olması, vergi miktarının farklı bir şekilde belirlenmesi gibi) uygulanması Osmanlı maliyesine özgü bir nitelik taşımaktadır.

hayvanın çok yavrulamasından dolayı, sonraki dönemde hayvan başına 10 kuruş olacak şekilde tahsil edilmiştir. Zaman içerisinde örneğin 1862 yılında 7 kuruşa indirilmiş, son olarak 1879 yılında bu vergi 20 pare artırılmıştır (Karamursal, 1989, s. 179-180).

Yukarıda hıızır vergisinin miktarında yapılan değişikliklerden yola çıkarak, hıızır vergisi mükelleflerinin söz konusu verginin neden olduğu yük hakkında birtakım şikâyetle buldukları bilinmektedir. Bu şikâyetler hem Osmanlı arşivine hem İngiliz gazetelerine konu olmuştur. Bu manada, 1861 tarihli belgede, yukarıda da ele alındığı üzere, gayrimüslimlerin besledikleri her bir hıızırdan yapılan düzenleme neticesinde alınan 10 kuruşluk verginin ağır olmasından ötürü bu kişiler şikâyetle bulunmuşlardır. Diğer yandan bu vergi yükünden ötürü vergi tahsilinde de sorunların yaşanması gündeme gelmiş ve netice itibarıyla hayvan sayısının iki sene içerisinde yarı yarıya azaldığı ve bunun devamı halinde maliye gelirlerinin zarar göreceği tespit edilmiştir. Bu nedenle söz konusu şikâyetler ve gelir kaynağının azalması veya yok olması tehlikesi dikkate alınarak hıızır vergisinde tadil ve islah teşebbüsünde bulunmuş ve bu çerçevede verginin yarıya indirilerek hayvan başına beş kuruş alınması Meclisi Mahsusu Vükela'da kararlaştırılmış ve iradeyi seniyye kapsamında onaylanmıştır. Böylece vergide yapılan tenzilat ve düzenleme, ilgili yerlere bildirilmesi amacıyla Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir.²⁸

Hıızır vergisinin ağırlığı konusunda benzer bir şikâyet 1862 tarihli The Morning Post Gazetesi'ne de konu olmuş ve gazete, 3 aylık hıızırların üzerine vergi yüklenmesinin hıızır üretimini olumsuz etkilemesinden dolayı bu verginin vergi mükelleflerini zor bir duruma soktuğuna ve bu yönde mükelleflerin şikâyetle bulduklarına dair bir haber sunmuştur.²⁹ Örneğin, yukarıda hıızır yetiştirilmesinin koyuna nispeten daha masrafsız olduğu ve besleyenlere daha çok fayda sağladığı görüşünün aksine, bu hayvanın koyun ile kıyaslandığında koyun sahiplerinin koyunlarının sütünden ve yününden istifade ettikleri ancak hıızır için böyle bir faydalanmanın olmadığı dile getirilmiştir. Dahası hıızırların satılacak aşamaya gelinceye kadar sürekli masrafa neden olmasından dolayı bu verginin indirilmesi istenmiştir.³⁰

Benzer şikâyetleri farklı bölgelerde de görmek mümkündür. Örneğin, Niş mutasarrıfı tarafından Meclis-i Valaya gönderilen yazıda, Dubniçe kazası halkının hem hıızır vergisi hem gümrük vergisi ödediklerinden, bu durumun kendilerini zor bir duruma yittiği ifade edilmiştir. Bu nedenle yöre ahali tarafından hıızırlardan serçin ve dercin resmi alındıktan sonra üzerine gümrük vergisinin tahsil edilip edilmemesi konusu sorulmuştur. Meclis-i Vala, bu konu hakkında bilgi almak maksadıyla Maliye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir.³¹

Şikâyete konu olan bir diğer durum ise vergi tahsilinde görevli olan mültezimlere ilişkindir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, hıızır vergisi iltizam yoluyla tahsil edilmiştir. Örneğin 1860 yılın Prizrin hıızır vergisi, mültezim Ahmed Rasim, Gastovarki ve Emin Ağa³² ile müştereken iltizam edilmiştir.³³ Aynı şekilde 1861 yılı Üsküp Sancağı hıızır vergisini Yevanco isimli Filibeli tüccar deruhte etmiştir.³⁴ İskodra mutasarrıflığından Maliye Nezaretine

²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A. Mkt. Mhm), 235/15. Bu konu hakkındaki diğer belgeler için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Um), 499/73; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Um), 509/84; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Um), 507/28.

²⁹ The Morning Post (London, England), Wednesday, March 19, 1862; pg. 4; Issue 27534. British Library Newspapers, Part II: 1800-1900.

³⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Um), 499/74.

³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Nzd), 82/62.

³² Hıızır vergisinin tahsili esnasında Müslüman kişilerin görev almaları oldukça ilginçtir. Çünkü yukarıda da ele alındığı üzere hıızır vergisinin meşruiyetinin tartışıldığı bir yerde hıızır vergisinin Müslümanlarca (gerek devlet görevlisi vasfıyla gerekse şahsi kazanç maksadıyla olsun) tahsili oldukça dikkat çekicidir. Müslümanların hıızır vergisini topladıklarına ilişkin örnekleri aşağıda yer alan arşiv belgelerinde de görmek mümkündür. Ancak bu husus hakkında ne Osmanlı arşivlerinde ne de diğer kaynaklarda bilgi edinilmiştir.

³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Deâvi Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Dv), 181/23.

³⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Deâvi Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Dv), 186/36.

gönderilen 1865 tarihli belgede Zadrime kazası canavar vergisinin tahsiline talipli bulunulduğundan hareketle söz konusu verginin ihalesinin yapılması için müsaade istenmiştir.³⁵ Bu tahsil yöntemi beraberinde mültezimler ve vergi mükellefleri arasında birtakım sorunların meydana gelmesine yol açmıştır. Örneğin, Pınarhisar kazasına tabi İnceköy karyesi ahalisinden Hristokor isimli bir kişi, hınzır vergisi mültezimi Dimitri tarafından sahip olduğu hınzırların toplamda 360 adet olarak kaydedildiğini belirtmiştir. Ancak bu hınzırlara ait verginin tahsilinde mükerreren tahsil yapıldığını ve bu durumun hem usule hem de adalete aykırı olduğundan söz konusu mükerrer ödemenin tarafına iade edilmesi maksadıyla Edirne Valisine bir arzuhal göndermiştir.³⁶

Söz konusu şikayetler yukarıda da görüldüğü üzere karşılıksız bırakılmamış ve Osmanlı idaresi ilgili sorunların giderilmesinde vergi miktarının düşürülmesi, ilgili verginin askıya alınması gibi birtakım çözümleri uygulamaya koymuştur. Bu çözümlerin bir örneğini de Vidin'de görmek mümkündür. Buna göre, Vidin Valisi'ne gönderilen telgrafta bu bölgeden toplanan hınzır vergisinin, yöre halkı tarafından büyük şikayetlere konu olmasından ötürü söz konusu vergide düzenleme yapılacağı ve verginin mutedil bir hale sokulacağı belirtilmiştir.³⁷

Yukarıda ele alınan düzenlemeler esas itibarıyla ticaret maksadıyla beslenen hınzırları kapsamaktadır. Örneğin kifaf-ı nefis yani kişilerin gündelik hayatlarını sürdürmek için besledikleri hınzırlardan vergi alınmayacağı kararlaştırılmıştır.³⁸

Hınzır vergisinin miktarında ve diğer konularda yapılan yukarıdaki düzenlemeler sonraki dönemlerde de varlığını sürdürmüştür. Ancak Osmanlı idaresinin gelire şiddetli ihtiyaç duyduğu dönemlerde (bilhassa 19. yüzyılın sonlarına doğru) söz konusu verginin miktarını artırmaktan da geri durmamıştır. Özellikle ilerleyen dönemlerde bütçesel amaçlar kapsamında ilgili vergide artışlara gidildiği ifade edilmiştir. Örneğin, hınzır vergisinde meydana gelen artışlar hakkında İngiliz Gazetesi Lloyd's Weekly Newspaper, bu vergiye bütçe açıklarının kapatılması maksadıyla başvurulduğunu ileri sürmüştür.³⁹ Bütçe açığını kapatmaya yönelik olarak hınzır vergisinde yapılan bu düzenlemeler kapsamında, Osmanlı idaresi hınzır vergisine, belki de içinde bulunduğu dönemin zor koşullarından ötürü, iktisadi ve mali bir perspektiften yaklaşmaya başlamış ve söz konusu vergiden gelir elde etme gayesini ortaya koymuştur.

Sonuç

Uzun yıllar farklı kıtalarda ve bölgelerde varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, bünyesinde farklı dinlere mensup insanları barındırmıştır. Bu farklılık Osmanlı sosyal hayatı ile iktisadi ve mali sistemini önemli bir düzeyde etkilemiştir. Hınzır vergisi, bu etkileşimin bir neticesidir. Genel itibarıyla Balkanlarda ikamet eden gayrimüslimlerden tahsil edilen hınzır vergisi, Osmanlı idaresinde bulunan gayrimüslimlerin besledikleri ve ticaretini yaptıkları hınzırlardan alınan bir vergidir. Bu manada söz konusu verginin tahsil edilmesinde (her ne kadar farklı görüşler bulunsun da) İmam Züfer ve İmam Ebu Yusuf ile Şeyhizade Abdurrahman tarafından ele alınan eserler yol gösterici olmuş ve söz konusu isimlerce ele alınan eserlerde gayrimüslimlerden hınzır vergisi alınabileceği ifade edilmiştir.

Literatürde Osmanlı idaresinin sadece gayrimüslimlerce beslenen ve ticareti yapılan hınzırlardan vergi alındığı bilinmektedir. Ancak yukarıda ele alındığı üzere, hınzır vergisinden farklı olarak, Osmanlı maliye sisteminde hınzır üzerinden alınan farklı vergilerinde bulunduğu müşahade edilmiştir. Bu vergileri resm-i bojik, hınzır bac resmi, resm-i bellut, resm-i otlak ve serçin resmi şeklinde sıralamak mümkündür. Bu vergilerden ilk üçü doğrudan hınzır üzerinden

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A. Mkt. Mhm), 329/11.

³⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Deâvi Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Dv), 186/15.

³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Um), 487/70.

³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubi Kalemi Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (A. Mkt. Nzd), 380/52.

³⁹ Lloyd's Weekly Newspaper (London, England), Sunday, December 25, 1887; Issue 2353. British Library Newspapers, Part I: 1800-1900.

alınan vergiler için kullanılmış iken; resm-i otlak ve serçin resmi Müslümanlar tarafından beslenen hayvanlardan alınan vergiler için de kullanılmıştır.

Gayrimüslimlerden tahsil edilen hınzır vergisi miktarı zamana ve bölgelere göre değişiklik arz etmiş ve belirli bir yaşın (örneğin bir yaş) veya ayın (örneğin üç ay) altında olan hınzırlar ilgili vergiden muaf tutulmuştur. Ayrıca hınzırın adedinden alınan bu vergiye ilişkin vergi mükelleflerinin bazı dönemlerde birtakım şikâyette buldukları da tespit edilmiştir. Örneğin vergi yükü bağlamında, hınzır vergisinin ağır bir yük yüklediği şikâyetleri ileri sürülmüştür. Mükelleflerce şikâyete konu olan bir diğer konu ise hınzır vergisi ile birlikte gümrük vergisi gibi birtakım vergilerin de ödendiği ve bu durumun mükellefleri zor duruma soktuğundan ilgili vergilerden bazılarının tahsil edilmemesi istenmiştir. Bu manada örneğin vergi mükellefleri hınzır vergisi ile birlikte gümrük vergisi gibi başka vergileri de ödediklerini ileri sürerek özellikle gümrük vergilerinden muaf tutulmayı dile getirmişlerdir. Söz konusu şikâyetleri dikkate alan Osmanlı idaresi ya vergi miktarında düşüştürme gitmiş ya da ilgili verginin belirli bir süre uygulanmamasına karar vermiştir.

Osmanlı idaresi söz konusu şikâyetleri ve istekleri dikkate almış ve hınzır vergisi mükellefleri lehine düzenlemelere gitmiştir: Kifaf-ı nefis yani gayrimüslimlerin kendi tüketimleri için besledikleri hınzırların vergilendirilmemesi ve ilgili vergiden muaf olma sınırında gelen şikâyetler üzerinde değişiklikler yapılması. Diğer yandan, Harrison (1880) tarafından da ileri sürüldüğü üzere, söz konusu vergi Osmanlı maliyesine gelir sağlama fonksiyonundan ziyade sembolik bir anlam taşımıştır. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı idaresinin içinde bulunduğu zor ekonomik koşullar neticesinde bilhassa bütçe açıklarını (kısmi bir katkı da olsa) kapatmaya yönelik olarak ilgili vergide artışlara gittiğini müşahade etmekteyiz. Hınzır vergisinde meydana gelen bu artışlar, hınzır vergisinin sembolik bir mana dışına çıkarak –Osmanlı'nın son dönemlerinde– iktisadi ve mali kaygılar çerçevesinde ele alındığını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Barkan, Ö. L. (2001). *XV ve XVI uncu asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ve ekonominin hukuki ve mali esasları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No: 4302.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Maliye (C. ML), 250/10348.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalem (DH. MKT), 641/36; 1654/84; 1804/91.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezâreti Siyasi (HR. SYS), 117/11.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye- Paris Sefareti Belgeleri (HR. SFR. 04), 762/106; 487/58; 278/16.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Perakende Evrakı- Umum Vilayetler Tahrirâtı (Y.PRK.UM), 37/80; 51/55.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. DV), 181/23; 186/36; 186/15.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. NZD), 82/62; 380/52.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. UM), 499/73; 499/74; 509/84; 487/70; 507/28.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM), 235/15; 329/11.

- Bilmen, Ö. N. (1992). *Kur'anı Kerim'in Türkçe meali alisi ve tefsiri*. İstanbul: Kahraman Yayıncılık.
- Düstur, 1. Tertip, Cilt 4, s. 409-410, *Dersaadet'te ağnam resminin istihsaline dair 20 nisan 93 tarihli karar-ı aliyi mübeyyin ilmuhaber sureti*. 18 Rebiyülahir 1294, 20 Nisan 1293, 2 Mayıs 1877.
- Düzenli, P. (2015). *Gayrimüslimlere dair fetvalar*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- el-Hanefi, A. S. el-Kasani (2010). *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*. Beyrut.
- el-Kari, Ali (y.y.). *Fethu babi'l-inaye*. Beyrut: Lübnan.
- en-Nehanevi, Z. A. O. (2001). *İ'la'ü 's-sünen*. Beyrut: Lübnan.
- Foreign Office (FO) 881/4084: Report by Mr. E. F. Harrison on the Finances of Turkey, London: The National Archives 1880.
- Gözübenli, H. B. (1997). Hâkim eş-Şehid. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15, 195-196.
- Güran, T. (2011). *Osmanlı mali istatistikleri bütçeler 1841-1918*. Ankara: T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Has, Ş. S. (2006). Mülteka'l-ebhur. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, 549-552.
- İbn Abidin (2003). *Reddü'l-muhtâr*. Beyrut: Daru Kutubi İlmiye.
- Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı mali tarihi hakkında tetkikler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaya, E. S. (2013), Zahirü'r rivaye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 101-102.
- Kemal, N. (1872). Acaba İstanbul'dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz. *İbret*, 60, 1-4.
- Lloyd's Weekly Newspaper (London, England), Sunday, December 25, 1887; Issue 2353. British Library Newspapers, Part I: 1800-1900.)
- Özel, A. (1989). Ali el-Kari. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2, 403-405.
- Özel, A. (1999). İbn Abidin, Muhammed Emin. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 292-293.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü III*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sayın, A. V. (1999). *Tekalifi kavaidi (Osmanlı vergi sistemi)*. Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Sayın, A. V. (2000). *Tarih-i mali kuruluşundan Kanuni döneminin sonuna kadar Osmanlı maliye tarihi (1299-1566)*. Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Sifil, E. (2000). İ'la'ü 's-sünen. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 78.
- Sudi, S. (2008). *Osmanlı vergi düzeni (defter-i muktesid)*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Şener, A. (1990). *Tanzimat dönemi Osmanlı vergi sistemi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Şeyhizade, A. (1998), *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Beyrut: Lübnan.
- The Morning Post (London, England), Wednesday, March 19, 1862; pg. 4; Issue 27534. British Library Newspapers, Part II: 1800-1900.
- Ünal, H. (1992). Bedâ'i'u's-şanâ'i'. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5, 294.

Yeşilyurt, Ş. (2017). The practice of pig tax in Ottoman Empire. Adnan Gerçek ve Özhan Çetinkaya (ed.), *32nd International Public Finance Conference Book* içinde (ss. 206-208). Bursa: Ekin Kitapevi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.